

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

ZAMJENICE U HRVATSKIM POLITIČKIM GOVORIMA

Apstrakt: U ovome se radu bavimo analizom upotrebe ličnih i posvojnih zamjenica u dvama govorima dvaju političara iz ideološki različitih stranaka, njihovom distribucijom i načina na koji govornici prema potrebi govora izmjenjuju zamjenice i referente i polariziraju svoj izričaj. Također ćemo promotriti je li promjena referenata služi manipulaciji slušateljima, isticanju autoriteta, stranačke pripadnosti i nacionalnoga naboja i je li upotreba zamjenica reflektira određeni politički svjetonazor. Metodologija kojom ćemo se služiti u ovome istraživanju oslanja se na analitičke okvire teoretičara kritičke diskurzivne analize koja pruža instrumentarij za kritički pristup političkome diskursu. U analizi nam pomažu i pragmatičke teorije kao što su teorija govornih činova i Princip uljudnosti.

Gljučne riječi: lične zamjenice, posvojne zamjenice, politički govori, kritička diskurzivna analiza, pragmatika.

1. Uvod

Politički diskurs karakteriziraju određene jezične strukture i leksik koji mogu odrediti, nekad eksplicitno, a nekad tek implicitno, ideološku pripadnost govornika. Prema postavkama teoretičara kritičke diskurzivne analize (npr. Chilton 2004:201), jezik funkcionira indeksički, što znači da odabir jedne jezične strukture ili izraza, kao što su odabir dijalektalnog izraza, a ne standardnog, odabir stilski obilježenih, a ne neutralnih izraza te odabir zamjenica i načina obraćanja sugovornicima može ukazivati na govornikovu želju da se sviđi slušateljima i da im se približi, pokaže kao sličan slušateljima ili distancira od protivnika, uspostavi odnos solidarnosti i izazove niz različitih emocija kod publike koristeći jezične strategije kojima djeluje na pozitivan i negativan obraz slušatelja (*positive/negative face*, Brown i Levinson 1987²) i izaziva *pathos*. Političko djelovanje (Chilton i Schäffner 1997:212) jest takvo da se kroz razne strategije, verbalne i neverbalne, iskazuje moć „nas“ i slabost „njih“. Ono što govornik koji nastupa politički i ideološki, dakle kao pripadnik i predstavnik neke grupacije čije stavove izlaže, mora istaknuti jest upravo ideo-

loška razlika između „nas“ i protivnika, a koja se vrlo često binarno konceptualizira kao razlika između dobra i zla, poštenja i nepoštenja kroz strategije pozitivne i negativne prezentacije (Van Dijk 1998) ili nešto šire shvaćene legitimacije i delegitimacije (Chilton 2004).

Neka jezična struktura može imati niz potencijalnih značenja koja se ostvaruju u kontekstu. Značenje diskursa proizlazi iz interakcije između jezične strukture i konteksta u kojemu se ona koristi, zbog čega je uvijek važno navesti okolnosti u kojima se komunikacija odvija. Kritička diskurzivna analiza, između ostalog, temelji se na pretpostavci da različiti načini korištenja jezičnih struktura i sredstava mogu odražavati ideološki različite sustave i opredjeljenja, pa je u analizi teksta važan i odabir vokabulara, zamjenica, modalnih glagola i govornih činova. Kritička diskurzivna analiza stoga može pokazati kako javni diskurs političkih elita može utjecati na javno mnijenje i kakvu ulogu taj utjecaj ima na društvene strukture.

Van Dijk (1997:32-33) navodi što diskurs čini ideološkim: govornik mora na neki način djelovati kao član nekakve skupine čiji stav izražava (ne nužno član u for-

malnome smislu), što se očituje upravo u upotrebi zamjenica, ali i drugih izraza kojima se iskazuje pripadnost skupini, zatim vrijednosti koje zagovara ili mjesto i status u društvu. Obično postoje tri načina kojima govornik predstavlja sebe (van Dijk 2008:198): može govoriti isključivo u svoje ime, može govoriti u ime skupine ili organizacije kojoj pripada i može govoriti u ime cijele države. Pritom govornik naglašava dobre stvari koje proizlaze iz djelovanja skupine kojoj pripada i loše stvari *onih drugih* ili umanjivanje lošega što je napravila njegova grupa, ali i umanjivanje važnosti onoga što su napravili *oni drugi*. Ovi postupci pridonose pozitivnom predstavljanju „nas“ (*positive self-presentation*) i negativnom predstavljanju „njih“ (*negative other-presentation*).

2. Cilj istraživanja

Jedna vrsta riječi koja djeluje indeksički i deiktički su zamjenice. Upravo upotreba oblika množine sugerira pripadnost nekoj ideološkoj grupi, a ono što razdvaja grupe jest najčešće upotreba prvog lica u jednini i množini i trećeg lica množine. Politički govornik zamjenicama uspostavlja odnos s prisutnom publikom, svojim biračima i svim građanima koji nisu neposredno prisutni, ali i s protivnicima, i taj je odnos onda neminovno polariziran. U ovome se radu bavimo analizom upotrebe ličnih i posvojnih zamjenica, njihovom distribucijom u dvama govorima dvaju političara iz ideološki različitih stranaka i načina na koji govornici prema potrebi govora mijenjaju referente i polariziraju svoj izričaj. Također ćemo promotriti je li promjena referenata i perspektive služi manipulaciji slušateljima, isticanju autoriteta, stranačke pripadnosti, građenju nacionalnoga naboja i je li upotreba zamjenica reflektira određeni politički svjetonazor.

3. Korpus

Globalni se kontekst definira društvenim, političkim, kulturnim i povijesnim

odrednicama unutar kojih se odvija neki govorni događaj kao što je politički govor. Korpus ovoga rada predstavljaju prema cilju istraživanja pobrojani slučajevi upotrebe ličnih zamjenica, ali još nekih referencijalnih oblika iz transkripata govora dvaju hrvatskih političara, Zorana Milanovića, predsjednika Socijaldemokratske partije (u daljnjem tekstu SDP) i Ive Sanadera, predsjednika Hrvatske demokratske zajednice (u daljnjem tekstu HDZ) koje su održali pred biračima tijekom kampanje za parlamentarne izbore 2007. godine u Hrvatskoj. Govor Zorana Milanovića koji analiziramo (dalje G1) bio je održan 19. 11. 2007., a govor Ive Sanadera (dalje G2) bio je održan na predizbornome skupu 20. 11. 2007., pet dana prije izbora.

3.1. Situacijski kontekst

U današnjim demokratskim društvima prevladavaju dva koncepta organizacije i provođenja izbora: stranački i marketinški (Šiber 2003:21). Stranački je koncept tipičan za ona društva kojima vladaju stranke i čiji politički programi daju ideološki pogled na društvo i njegov razvoj. U stranačkom konceptu kandidat je redovito predsjednik stranke koji utjelovljuje i zastupa stranački program i nosi stranačke liste, što je uobičajeno za hrvatski izborni sustav.

Izborna je kampanja u Hrvatskoj službeno započela 03. 11. 2007. Prema anketnim istraživanjima Socijaldemokratska partija (SDP) bila je u prednosti pred Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ), ali od kraja listopada prednost SDP-a pada. Iako se radilo o izborima za Sabor, što znači da bi se stranke trebale natjecati preko raznih svojih predstavnika u dvanaest izbornih jedinica, a stranački bi programi trebali biti u prvome planu, kampanja je bila vrlo personalizirana, tako da su predstavnici i predsjednici dviju najjačih političkih stranaka, i to lijevog centra i desnog centra, zauzimali najveći dio političkoga prostora. Ovu je kampanju odliko-

vala jedna neobičnost za dotadašnje hrvatske prilike: naime SDP kao svoga službenog premijerskog kandidata nije istaknuo, kao što je uobičajeno, predsjednika stranke nego uglednoga ekonomista Ljubu Jurčića. U biti, Sanaderov protukandidat za mjesto premijera bio je Jurčić, a ne Milanović koji se u javnosti isticao i s kojim se Sanader sukobljavao.

Kako je kampanja odmicala, sve češća su bila verbalna delegitimiranja, tako da se kampanja povremeno pretvarala u sukobe dvaju političara na osobnoj razini koji se ne poštuju kao protivnici. HDZ je čitavo vrijeme imao inicijativu i postavio je kampanju kao izbor između „nas“ i „njih“, a SDP-u je preostajalo da se brani od optužbi i kritizira HDZ.

4. Metodologija

Metodologija kojom ćemo se služiti u ovome istraživanju oslanja se na analitičke okvire teoretičara kritičke diskurzivne analize koja pruža instrumentarij za kritički pristup političkome diskursu. Teorijski okvir prema Faircloughu (1992, 1995a, 1995b, 2001a², 2003) i Fairclough i Wodak (1997) širi je od okvira drugih autora (npr. van Dijk ili Chiltona) utoliko što obuhvaća i intertekstualnu analizu. U analizi nam pomažu i pragmatičke teorije kao što su teorija govornih činova i Princip uljudnosti, mada pojave koje se promatraju prvenstveno u okviru pragmatike nisu izravno vezane za društvene, a time i političke kategorije, ali svaka od teorija uključuje neku od društvenih dimenzija. U radu ćemo prikazati izdvojene i pobrojane primjere upotrebe ličnih i posvojnih zamjenica te promjene referenata zamjenica uz učestalost pojave. Iako u hrvatskome jeziku nije potrebno uz glagol istaknuti zamjenicu, budući da je u glagol ugrađena personalnost, pobrojat ćemo sve primjere u kojima je zamjenica implicitna. Pored toga, promotrit ćemo uz koje se glagole pojavljuju lične zamjenice, odnosno u kakvim govornim činovima te u kojem glagolskom vremenu.

5. Analiza i rasprava

Diskurs ima globalno značenje i globalnu formu koju čine diskursne strukture uobičajene i konvencionalne za neki diskursni žanr. Predstavljaju određene kategorije koje se pojavljuju po određenome redosljedu, pa tako i politički govor ima svoju konvencionalnu strukturu ili shemu (*schema*). Postoji i lokalna forma i lokalno značenje, što čini razinu lokalne koherencije. Upravo su zamjenice jedna od lokalnih jezičnih struktura.

5.1 Deiktički elementi i oblici obraćanja u G1

Govor sadrži 1109 riječi. Navodimo (Tablica 1) sve pojave ličnih i posvojnih zamjenica i oblika koji se iz njih izvode i koji su izričito navedeni ili se podrazumijevaju prema obliku glagola:

Tablica 1: Broj pojavljivanja zamjenica i izvedenih oblika i njihova distribucija

Zamjenice i izvedeni oblici	Broj pojavljivanja	Distribucija	
„Ja“ (mene, meni, moj/a/e/i)	12	0,01%	
„Ti“ – (tebe, tebi, tvoj/a/e/i)	6	0,005%	
„Mi“ – (nas, nama, naš/a/e/i)	-referent je stranka SDP	34	0,03%
	-referent su svi građani	18	0,016%
„Vi“ – (vas, vama, vaš/a/e/i)	4	0,003%	
„Oni“ – (njih, njima, njihov/a/o)	-referent su protivnici	2	0,001%
	-referent su neki drugi (ljudi, građani, birači)	11	0,009%

Govornik se publici povremeno obraća u prvom licu jednine, ali kad upotrijebi „ja“ i izvedene oblike, tad najčešće ističe privatni identitet, a ne stranački. Ova se zamjenica najčešće javlja u asertivnim govornim činovima na samome početku govora gdje se referira na trenutnu situaciju na pozornici na kojoj stoji i u činovima kojima prepričava neke događaje (1 slučaj)

(„ja sam živio vani“) i konstatira na temelju opažanja, odnosno u onima koji izražavaju neki mentalni proces (5 slučajeva) („i uvijek sam znao“, „sad mi je jasno“, „tako ja s'vaćam demokraciju“, „ja to vidim“, „i kad razmišljam“) ili verbalni proces s izvedenim oblicima (3 slučaja gdje je govornik subjekt) („kažu mi“, „kažem“, „pitaju me“, „kad sam već kod obale“ (t.j. „kad već govorim o obali“, nap. a.), „ja kažem“), i u meta-jezičnim komentarima gdje daje intertekstualne/interdiskurzivne primjere („kažu mi“, „pitaju me“, „ja kažem“), a u eksplicitnom obliku, dakle gdje je zamjenica prvog lica jednine uz glagol, tek 4 puta. Govornik nastupa kao tek nešto istaknutiji predstavnik svoje stranke – otuda je češće „mi, SDP“. Takva upotreba zamjenica nije neobična s obzirom da se radilo o parlamentarnim izborima koji obično nisu personalizirani, tim više što je tada SDP kao svog kandidata za premijera istaknuo svog člana Ljubu Jurčića, a ne govornika. Posvojna se zamjenica „moji“ javlja samo u podatku o govornikovom privatnom životu gdje je referent najvjerojatnije „roditelji“ ili „rođaci“. U govoru ne nalazimo izraze epistemičke modalnosti u prvom licu jednine kojima bi se govornik ograđivao ili izražavao sumnju, a nema niti izraza deontičke modalnosti kojima bi on kao pojedinac od slušatelja tražio da na sebe preuzmu izvršenje nekakve obaveze.

Govornik se rijetko obraća publici u drugome licu množine (i jednine), iako se radi o nestranačkoj publici, što znači da ne uspostavlja opreku između „mene“ s jedne strane i „vas“ s druge, nego sugerira suradnju i jedinstvo s publikom u djelovanju prema zajedničkom cilju. Mnogo je češća zamjenica „mi“, bilo da je implicirana personaliziranim glagolom ili eksplicitno istaknuta (13 slučajeva). Javlja se s referentom „mi, građani“, pripadnici hrvatskoga društva, ali „mi, stranka“ pojavljuje se gotovo u dvostruko većem broju, s tim da u nekim slučajevima ne možemo sa sigurnošću reći tko je referent, stranka ili građani, npr. „i

ovih dana nam često govore o anketama. Neka dođu ovdje, neka vide ovu anketu. Ova anketa, ovaj broj ljudi sve govori. Ne treba nam anketa pored ovoga“ kada govornik na samome početku pozdravlja publiku i izražava zadovoljstvo brojnošću okupljenih slušatelja na skupu. Takva upotreba zamjenica može ukazivati na moguću želju govornika da svojim pozivanjem svih građana i identificiranjem s njima pokaže da je jedan od njih bez obzira na svoju stranačku pripadnost, pa tako se prijelazi između referenata „mi, stranka“ i „mi, građani“ ne naglašavaju. Njegovo „mi“ nije uvijek ni stranačko, ali ni naglašeno patriotsko kojim bi stvarao nacionalni naboje, nego odražava, reklo bi se, grupni građanski identitet. U slučajevima gdje je „mi“ subjekt, ta se zamjenica pojavljuje 11 puta uz glagol koji sugerira nekakvu radnju, najčešće u sadašnjemu glagolskom vremenu, usmjerenu prema nekom objektu i također 11 puta uz glagol kojim govornik izriče stanje ili nešto konstatira. Zamjenica „mi“ uz glagol koji nije usmjeren prema nekome ili nečemu, dakle glagol koji sugerira nekakav događaj javlja se 6 puta, a mentalni proces nalazimo 8 puta i verbalni 1 put. Glagoli radnje obično ukazuju na dinamičnost govornika i njegovu usmjerenost prema nekom perlokucijskom cilju koji želi postići, a što je i razlog postojanja političkih govora. Bez obzira na veći broj glagola radnje, govornik 6 puta na početku govora izriče isti glagol, „biramo X“, u nizu parataktički povezanih rečenica, pretpostavljamo zbog postizanja određenoga retoričkog efekta, pa je ostatak govora manje dinamičan. Zamjenica „mi“ u svojstvu subjekta uglavnom se pojavljuje u asertivima, pa nalazimo tek 2 komisiva, mada bismo očekivali da predizborni govor obiluje obećanjima. Uz ovu zamjenicu najčešće je glagolsko vrijeme prezent kojim govornik konstatira trenutno stanje ili izriče neki kognitivni proces, futur se pojavljuje tek 2 puta, a perfekt 4 puta. Niska pojavnost oblika futura u skladu je s niskim brojem komisiva koji se če-

Tablica 2: Broj pojavljivanja zamjenica i izvedenih oblika i njihova distribucija

Zamjenice i izvedeni oblici	Broj pojavljivanja	Distribucija	
„Ja“ (mene, meni, moj/a/e/i)	46	0,012%	
„Ti“ – (tebe, tebi, tvoj/a/e/i)	1	0,0002%	
„Mi“ – (nas, nama, naš/a/e/i)	-referent je stranka HDZ	104	0,028%
	-referent su svi građani	4	0,001%
	-referent su stranka i stranački birači	26	0,007%
	-referent su Hrvati	9	0,002%
„Vi“ – (vas, vama, vaš/a/e/i)	43	0,011%	
„Oni“ – (njih, njima, njihov/a/o)	-referent su protivnici	58	0,015%
	-referent su neki drugi (ljudi, građani, birači)	11	0,003%

sto izražavaju futurom. Posvojna se zamjenica „naš“ i izvedeni oblici javljaju razmjerno rijetko uz nekoliko konkretnih imenica: „šta su naši programi, tko su naši ljudi“, „bavi se našim programom (HDZ, nap. a.)“, „san generacija naših ljudi“, „pobjeda je naša“, pa možemo zaključiti da posesivnost nije značajna kategorija u ovome govoru.

„Oni“ kao protivnici pojavljuju se samo dva puta, doduše u jednom slučaju imamo nabrojena 4 glagola ili 3 parataktički povezane rečenice („Lažu, lijepe plakate, insinuiraju i na kraju objave svoj program“) u govornom činu kojim informira slušatelje o trenutnom načinu djelovanja protivnika i ta se zamjenica ne nalazi u opoziciji s „mi“. S druge strane govornik protivnike znatno češće naziva njihovim stranačkim imenom, HDZ, 11 puta, a tadašnjega premijera i glavnoga stranačkog suparnika eksplicitno nije spomenuo (svoju stranku imenom SDP spominje tek 3 puta). Ideološka se opreka javlja u obliku „mi, stranka / „HDZ“, dakle u slučajevima kad uvodi jasnu ideološku polarizaciju u svoje govorne činove („Tako *mi* u SDP-u sv'aćamo demokraciju. A HDZ? HDZ nema programa, bavi se *našim* programom.“, „Ako je netko napravio mnogo da Hrvatska dođe blizu tih zajednica najvećih svjetskih demokracija, to smo *mi*, to nije HDZ.“) i protivničku stranku negativno predstavlja, a „mi, stranka“ predstavljeni su pozitivno. Publici se obraća samo jednom nekim izrazom koji bi sugerirao bliskost i povezanost - „dragi prijatelji“ - i to na početku govora prilikom pozdrava.

5.2. Deiktički elementi i oblici obraćanja u G2

Govor sadrži 3662 riječi. Navodimo (Tablica 2) sve pojave ličnih i posvojnih zamjenica i oblika koji se iz njih izvode i koji su izričito navedeni ili se podrazumijevaju prema obliku glagola:

U ovome govoru govornik zamjenicom „ja“, glagolima u prvom licu jednine i izvedenim oblicima govori u svoje ime i to kao predsjednik stranke i kandidat za predsjednika Vlade u novome mandatu te ne ističe svoj privatni identitet. U eksplicitnom obliku, „ja“ uz personalizirani glagol javlja se 10 puta. Veći broj primjera na jednome mjestu nalazimo na samome početku govora kada pozdravlja okupljenu publiku te na samome kraju govora kad zahvaljuje okupljenima i poziva ih na djelovanje, dakle kad se izražava najčešće ekspresivima u performativnome obliku, naravno u sadašnjem vremenu („sve vas *pozdravljam* lijepo“, „*zahvaljujem* vam na dosadašnjoj mobilizaciji stranke“). Pored takvih primjera nalazimo asertive kojima prepričava neke osobne primjere i informira slušatelje („*pročitao sam* u novinama“, „*sjećam se* jednog izbornog susreta“, „*pregledao sam* i ja malo to“, „dobro *sam pročitao* hrvatsku povijest“), a koji su uvod u intertekstualne i interdiskurzivne primjere iz stranačkog, a ne privatnog života. Primjere s glagolima u prvom licu jednine i

u prezentu nalazimo i u govornikovom opisu i prepričavanju njegovih trenutnih stranačkih aktivnosti („gdje god *dođem* ovih dana u izbornoj kampanji“, „izborna jedinica koju *posjećujem*“). Govornik kao premijerski kandidat od slušatelja zahtijeva izvršenje aktivnosti koje im nameće jer smatra da oni to mogu izvršiti, pa tako nalazimo i određeni broj direktiva kojima izražava svoju molbu ili zahtjev u obliku izjavnih, a ne poticajnih (zapovjednih) rečenica u prezentu s deontičkom modalnošću („i zato vas *molim*“, „*ja* vas *molim*, punu mobilizaciju do nedjelje“, „i zato, *molim* vas, razgovarat' s našim ljudima“) koje doista ne možemo nazvati indirektnim govornim činovima bez obzira na nepoklapanje forme i funkcije, jer govornik jasno, bez ikakvih formalnih ograda, izražava svoju molbu upućenu slušateljima. S druge strane određeni broj činova koji također sadrže prvo lice jednine u prezentu mogu se tumačiti i kao asertivi i kao direktivi („*želim* dobar rezultat iz Varaždina“, „*očekujem* dobre rezultate iz Varaždina“), dakle kao indirektni govorni činovi, jer ne možemo biti sigurni je li on samo konstatira postojanje želje i očekivanja ili neizravno svoju želju upućuje slušateljima koji bi je onda trebali ispuniti izlaskom na izbore i glasanjem za govornikovu stranku. U svakom slučaju govornik nameće obavezu slušateljima, čime ugrožava njihov negativan obraz. Najveći broj glagola u prvome licu jednine izražava neki verbalni (19) ili mentalni proces (13), dok se glagoli radnje (7), događaja (7) i stanja (3) javljaju znatno manje. Prema ovim podacima mogli bismo zaključiti da govornik najčešće nije ta osoba koja sama djeluje prema nekome cilju nego je to stranka, dok je on sklon glagolima govorenja i mišljenja i često metajezičnim izrazima kojima pojašnjava svoj izričaj („*postavljam* jedno pitanje“, „to ne *govorim* ja, to govori statistika“, „sad *ću* *govoriti* o dvije politike“, „*ja sam* tada *odgovorio* ova-ko“, „*ja sam* rekao 'ne'“, „a *ja* vas *pitam* zašto to rade“, „*reći* *ću* vam nešto“, „kao što *sam*

već *rekao* i često *govorim*“, „*počeo sam* govorit' maloprije“, „sad *ću* *reći* nešto što *moram*“). Ne nalazimo izraze epistemičke modalnosti kojima bi se govornik ograđivao ili izražavao sumnju u svoj iskaz, no govornik koristi drugu strategiju-pozivanje na brojke i statistiku ili pak na iskaze nekih ljudi, čime svojem govoru želi dati veću vjerodostojnost. Ipak, govornik upotrebom prvog lica jednine ističe svoj autoritet u nekoliko slučajeva kad izriče svoje već spomenute želje i očekivanja u pogledu izbornih rezultata, a također i u slučaju usporedbe, s jedne strane, dezorijentiranosti protivnika i, s druge strane, jasnih ciljeva HDZ-a: „Mi znamo što *ću* *ja* raditi. *Ja* sam i predsjednik stranke i premijerski kandidat. Oni lutaju.“

Govornik se obraća publici u drugom licu množine kad je potiče na stranačko djelovanje izravnim direktivama s deontičkom modalnošću („*nemojte* da netko ostane doma“, „*kažite*, *kažite* svojim prijateljima“, „*kažite* im, to je zasluga HDZ-a“, „*pročitajte* program SDP-a, *pročitajte* program HDZ-a“, „*sjetite se*“, „*razgovarajte* sa prijateljima“, „*razgovarajte* svi vi članovi“, „*upamtite*“, „*razgovarajte* sa ljudima od centra do desnice“, „*kažite* im, nemojmo raspršit' glasove“, „*razgovarajte* sa svima“), kad im upućuje svoje zahtjeve („*molim* vas“, „zato vas *molim*“) ili zahvaljuje („*zahvaljujući vama* i *vašoj* potpori“, „*hvala vam*“, „*zahvaljujem vam*“). Neki primjeri drugog lica množine služe kao diskursni označivači u obliku imperativa kojima često skreće pozornost na svoj izričaj („je li *vidite*, ovdje smo u gradu“, „je li *vidite*, za“ (prekida započeti izričaj, nap. a), „*pazite* ovo“, „ali *znate* ono“, „i sad *gledajte* što smo napravili“) ili kao dio retoričkog pitanja („a *znate* što je istina?“). Dakle govornik u slučaju direktiva izravno nameće obavezu slušateljima jer smatra da je oni mogu izvršiti, no sa stajališta teorije uljudnosti takav izričaj ugrožava slušatelja i njegov negativni obraz (*face*).

Zamjenica „mi“ i pripadajući oblici, kao i glagoli u prvome licu množine s implicitnom i eksplicitnom zamjenicom (24 slučaja) imaju više referenata i najzanimljiviji su sa stajališta moguće manipulacije slušateljima. Najčešće se odnose na stranku, dok se „mi“ s referentom „svi građani“ pojavljuje vrlo rijetko. Doduše, možemo tek pretpostavljati da se u tome malom broju primjera radi o referentu „građani“ (ili „država“), npr. „sve te poduzetničke zone inicirala Vlada, i pomogla Vlada. *Imamo* („svi građani“, pretpostavljamo, op. a.) ih oko dvjesto devedeset u ovom trenutku“, ili „da je Hrvatska među prve tri zemlje u Evropi po postotku i broju ljudi koji nešto posjeduju. Velika Britanija, Mađarska i *mi*“, jer možemo eliminirati sve druge referente sa stranačkim predznakom, mada ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li tako i govornik mislio. Referent „stranka HDZ“, što je i razumljivo u parlamentarnim izborima, pojavljuje se daleko najveći broj puta, ali ono što je čini zanimljivom jest govornikovo izjednačavanje stranke i tadašnje Vlade iz perioda 2003.-2007. kao predstavnika izvršne vlasti, iako je u Vladi sjedilo i nekoliko predstavnika drugih stranaka, a u Saboru, kao najvišem predstavničkom tijelu, HDZ nije imao apsolutnu većinu, no imao je prevlast na temelju 66 saborskih mandata i odluke su se donosile konsenzusom više stranaka koje su ulazile u koaliciju, što i govornik u jednome trenutku napominje, pa kaže „i mene pitaju danas novinari, ajde, tko je vratio dug umirovljenicima, a moj odgovor je HDZ jer *mi* smo bili vlada, naravno, uz pomoć partnera u Saboru, ali netko 'ko je imao tri mandata ili neko 'ko je imao šezdeset šest kao što smo imali *mi*, pa 'ko je vratio taj dug?“ No govornik prijelaze s referenta „vlada“ na referent „stranka HDZ“ ničim ne naglašava, tako da slušatelji mogu steći dojam da se svi pozitivni rezultati mogu pripisati samo jednoj stranci koja ni po kakvoj osnovi ne može imati mehanizme izvršne vlasti, npr. „Dakle, u ove četiri godine *otvorili*

smo 129.000 novih radnih mjesta“, „*otvorili smo* poduzetničke zone, (...) dame i gospodo, sve te poduzetničke zone inicirala Vlada, i pomogla Vlada“, „jer *mi* smo jedina vlada koja je smogla snage izračunati koliki je dug, (...). I *mi* smo prva vlada koja je taj dug koji je izračunat (...), to je učinila vlada HDZ-a“. Isticanje uspjeha stranke i njezino izjednačavanje s vladom u funkciji je pozitivne prezentacije. Tako su govorniku, kad spominje stranku i postignuća, na raspolaganju još dva oblika, a to je „Vlada“ (dakle, „mi u Vladi“), pa na taj način o svome radu govori 15 puta, a stranku imenom spominje još 35 puta (od toga jedan put je spomenuta kao „stranka koja pobjeđuje na izborima“). Dakle, ukupan broj spominjanja HDZ-a u raznim oblicima iznosi 154 puta.

Pojavljuje se još jedan referent zamjenice „mi“ i nazvali smo ga „stranka i naši birači“, čime govornik sugerira bliskost s okupljenim biračima koji, recimo, znaju prepoznati pravu stranku i prave vrijednosti, pa tako na samome početku govora konstatira, zatim pita publiku „Želim dobar rezultat iz Varaždina, iz Međimurja, iz Krapinsko-zagorske županije. *Hoćemo* li ga ostvariti?“, sugerirajući zajedništvo svoje stranke i okupljenih slušatelja. Govornik u tome slučaju pravi razliku, polarizira i antagonizira biračko tijelo, kao i u slučajevima „*Mi smo* najbolja politička snaga, i najjača. I zato *budimo* ponosni što pripadamo HDZ-u“, ili „zato vas molim, *nemojte* da netko ostane doma, od *naših*. Njihovi, koji biraju SDP i HNS slobodno nek' ostanu doma“, iz čega proizlazi da se ne obraća svim građanima Hrvatske nego odabranim „našima“.

Pored ovoga referenta pojavljuje se još i referent „Hrvati“ u kontekstu govornikovog spominjanja pripadnosti kršćanskome civilizacijskom krugu, čime svjesno izuzima ili ne računa na glasove nacionalnih manjina ili onih koji se religijski ne opredjeljuju ili im religija ne znači bitnu odrednicu pri odabiru političke stranke. Spominjanje nacionalne pripadnosti među bira-

čima treba izazvati ponos i *pathos* „jer *mi jesmo* to što *jesmo*, dragi prijatelji, *mi Hrvati jesmo* to što *jesmo* po našem nacionalnom identitetu, po našoj kulturi, ali i po prihvaćanju sustava vrijednosti kršćanske civilizacije“, dakle povećati nacionalni naboj i postići visoki afektivni cilj govora, ali donosi i negativnu prezentaciju protivnika koja je, prema govorniku, suprotnost HDZ-u jer cijeni neke drugačije vrijednosti: „To je naš identitet i *mi* se toga *nećemo* odreći i zato *kažemo* ne SDP-u“.

Posvojna se zamjenica „naš“ i izvedeni oblici javljaju uz nekoliko konkretnih i apstraktnih imenica: „birmo *našu* budućnost“, „kako će *naša* djeca živjeti iduće četiri godine, kako će *naši* očevi i majke, kako će *naši* djedovi i bake, očevi, djeca, svi ljudi u Hrvatskoj“, „*naše* drage domovine“, „u našoj strukturi izbornih jedinica“, „*naša* lista, lista HDZ-a“, „*naši* suparnici na ljevici“, „to su *naši* rezultati“, „*našim* umirovljenicima“, „onda je to *naša* zasluga“, „*naši* mladi“, „*naše* samostalnosti“, „to je bila *naša* zadaća“, „to smo smatrali *našom* dužnošću“, „što bi napravile *naše* bakice, djedovi“, „po našem nacionalnom identitetu, po našoj kulturi“, „to je naš identitet“, „prijatelji *naši*“, „razgovarat' s našim ljudima, s *našim* biračima“, „jača *naš* konkurent na ljevici“, „glas je za *naše* mlade“, „iz svih *naših* gradova“. Prema posvojnima zamjenicama vidimo da subjekt koji posjeduje nije uvijek isti, kao što nije isti ni referent lične zamjenice „mi“, pa tako subjekt smo „svi mi“, „mi, HDZ“, „mi, Hrvati“, „mi i naši birači“. Govornik upotrebljava metaforične konstrukcije („birmo budućnost“), zatim umanjnice („bakice“), izraze iz polja obiteljskih odnosa koji trebaju izazvati emotivan odnos prema nastojanjima HDZ da osvoji vlast, jer to radi zbog očuvanja tradicionalnih vrijednosti i bolje budućnosti („očevi i majke, kako će *naši* djedovi i bake, očevi, djeca“) ili spominje financijski ugrožene skupine („umirovljenici“), ali i izraze koji trebaju proizvesti osjećaj ponosa, podići nacionalni naboj („rezultat“, „samostal-

nost“, „zadaća“, „dužnost“, „identitet“, „kultura“) te postići visoki afektivni cilj govora.

Nakon svega, možemo reći da u ovom govoru „mi“ izražava grupni identitet jasno određen stranačkom ideologijom i nacionalnom i vjerskom pripadnošću kao vrijednostima na koje stranka polaže pravo. Prijelazi između raznih referenata „mi“ nisu uvijek sasvim precizni, ali smatramo da takvo neodređeno izražavanje može doprinijeti manipulaciji slušateljima, jer upravo povremeno izjednačavanje jedne stranke s izvršnom vlašću (Vlada), a i zakonodavnom vlašću (spominje se relativna većina koju je imao HDZ u Saboru), pored toga što umanjuje doprinos drugih stranaka u vlasti, ukazuje na pripisivanje zasluga isključivo jednoj stranci i na njezinu moć koju prema trodiobi vlasti ne bi trebala imati. Glagolska vremena koja govornik vezuje uz referente „mi“ prilično su ujednačena u broju („mi“ uz glagol u prošlome vremenu javlja se 35 puta, u sadašnjemu 34, a u budućemu 27 puta, dok s modalnim se glagolima javlja 3 puta). Takvim odabirom vremena govornik pokazuje da može govoriti o uspješnoj sadašnjosti jer ima dovoljno pokazatelja i ostvarenih obećanja na koja podsjeća publiku, a također i da je okrenut budućnosti i onome što će tek ostvariti, a za što ima razrađen plan. Tako su i govorni činovi u kojima nalazimo glagole u prošlome vremenu asertivi kojima govornik informira ili podsjeća slušatelje na postignuća stranke i Vlade ili daje primjere djelovanja i prepričava prošle događaje. U sadašnjemu su vremenu također asertivi kojima konstatira stanje, dok su u budućemu vremenu uglavnom komisivi i to 13 obećanja i 1 ponuda. Obećanja su opće mjesto političkih govora koje govornici izgovaraju bez obzira na to jesu li u stanju svoja obećanja ispuniti i hoće li ih ispuniti dođu li na vlast. Glagoli uz zamjenicu „mi“ najčešće su glagoli radnje (49), što znači ipak da govornik združeno djeluje sa strankom prema nekome cilju. Slijede glagoli stanja (20), zatim događaja (16) te glagoli

mentalnih (10) i verbalnih (6) procesa. Veliki broj glagola radnje uz zamjenicu grupnog identiteta unosi dinamičnost u govor, a govornik takvim odabirom pokazuje slušateljstvu da su poznati ciljevi stranke i način kako će ih ostvariti. Odgovornost za sve ostvarene i postignute ciljeve govornik ne pripisuje sebi, nego stranci, a pogrešne postupke niti ne spominje.

O „njima“ kao protivnicima u odnosu na broj spominjanja svoje stranke govori za znatno manje te ih negativno prezentira kao nesposobne, npr. „Da smo mi u ovom mandatu izgradili čet'ristotridesetpet kilometara novih autocesta. A oni upola manje. I ako se time diče, da su ostvarili nešto, a Bogu hvala da su izgradili bilo koji kilometar nove auto-cesta, a što bi onda mi rekli koji smo duplo više izgradili od njih? Znači ako im je to jedini adut, onda ne treba ni nabrajati dalje, jer smo mi dvostruko više od njih izgradili“, kao one koji će dodatno opteretiti građane novim porezima „A ipak ako nešto nude, onda nude poreze i to je glavni izum njihovog velikog stratega, ekonomskog“, kao posvađane političare koji samo pretendiraju na visoke položaje, a da pritom nemaju ni ideja ni vizija kako društvo treba izgledati, „Oni lutaju. I, i svađaju se i svađaju se stalno oko fotelja“. Protivnici se u najvećem broju slučajeva pojavljuju u opoziciji s „mi“ u kontekstu postignuća, uspjeha, obećanja i uopće sposobnosti osvajanja vlasti i izvršavanja obećanog, gdje je „mi“ prikazana kao izuzetno sposobna stranka, čime kontrast između navodnih sposobnosti jednih i nesposobnosti drugih biva još izraženiji. Pored toga, kako postoje birači HDZ-a, „naši birači“, tako postoje i „njihovi, koji biraju SDP i HNS“, no spominje ih samo 2 puta ovom posvojnomo zamjenicom u kontekstu izlaska na izbore te im deontički dopušta direktivom da ostanu kod kuće.

Protivničku stranku SDP i izravnog protivnika imenom spominje 7 puta. Iako se radilo o izborima na kojima su sudjelovale stranke načelno različitih opredjelje-

nja, druge stranke spominje vrlo rijetko, pa tako skupnim nazivima „oporbu“/„ljevicu“ spominje 2 puta, stranku HNS jedanput, a među strankama desnog centra ili krajnje desnice očito ne nalazi protivnike, jer o njima ne govori. Stranačke protivnike imenom spominje, pa tako Ljubu Jurčića, premijerskoga kandidata i u stvari svoga izravnog protivnika spominje 7 puta (jedanput spomenut kao „premijerski kandidat“, jednom u frazi „izum njihovog velikog stratega, ekonomskog“, jednom kao dio „dvojca bez kormilara“ i „dva autostopera“ (par koji su činili on i Z. Milanović na predizborno-me posteru), a Zorana Milanovića 5 puta (imenom jedanput, jedanput spomenut kao „ovaj predsjednik od premijerskog kandidata Jurčića“, jednom kao „predsjednik stranke“ i kao dio već spomenutih metafora), a ostale spominje njihovom funkcijom, „ima jedan župan“ (Radimir Čačić, HNS - jednom ga spominje imenom) ili referira na njihove aspiracije „a ona bi bila ministrica vanjskih poslova“ (Vesna Pusić, HNS).

U svome obraćanju publici govornik se 4 puta služi izrazom „dragi prijatelji“ čime sugerira bliskost sa slušateljima, dok dvotaktna I-skupina „dame i gospodo“, koju izgovara 8 puta, treba pokazati i poštovanje prema publici.

6. Zaključak

kao predmet istraživanja u ovome radu odabrali smo lične i posvojne zamjenice te izvedene oblike u dva politička govora, G₁ i G₂. G₁ je otprilike tri puta kraći od govora G₂, ali broj pojavljivanja lične (bilo u personaliziranom glagolu ili u eksplicitnom obliku) i posvojne zamjenice i izvedenih oblika u prvom licu jednine za koje smo, za potrebe ovoga rada, upotrijebili zajednički naziv „ja“ u oba se govora poklapa. Ipak, govornik u G₁ tim oblicima izražava najčešće svoj privatni identitet, dok u G₂ govornik te oblike koristi samo kao jedan od načina izražavanja stranačkog identiteta i pripadnosti stranci. S obzi-

rom da nastupa kao premijerski kandidat svoje stranke, a ne kao privatna osoba, direktivima i indirektnim govornim činovima nameće obavezu slušateljima ispunjavanja njegovih molbi i zapovijedi koje se tiču izlaska na izbore i glasanja za njegovu opciju. Govornik G2 ističe svoj stranački autoritet i svoje aspiracije, on zahtijeva, zapovijeda, ali i moli, dok se govornik G1 predstavlja tek kao jedan od članova stranke i ne spominje svoju stranačku (predsjedničku) dužnost. Procesi u prvome licu jednine u ovim dvama govorima nisu procesi radnje usmjerene prema cilju, već statični procesi opažanja ili govorenja, naročito u slučaju G1.

Drugo lice lične i posvojne zamjenice nije značajno zastupljeno ni u jednome govoru, no ipak množina je nešto učestalija u G2 gdje se govornik izravno poticajnim (zapovjednim) izrekama obraća slušateljima tražeći od njih suradnju. Ipak, najzanimljivijom zamjenicom smatramo „mi“ (i ova lična zamjenica pokriva sve izvedene oblike, kao i oblike posvojne zamjenice), bilo da se javlja implicitno u personaliziranome glagolu ili samostalno uz glagol. Naime, „mi“ pokriva nekoliko referenata koji otkrivaju ideološke razlike govornika. Oba govornika pod „mi“ podrazumijevaju svaki svoju stranku i članove i broj pojavljivanja takvoga „mi“ se uglavnom poklapa. No dok govornik G1 relativno često koristi navedene oblike u značenju „mi, građani“, govornik G2 ih koristi vrlo rijetko, po čemu bismo mogli zaključiti da govornik G1 teži nadstranačkom djelovanju koje bi ujedinilo sve građane, bez obzira na ideološke podjele. Govornik G2 pak koristi „mi“ s još dva referenta, „mi, stranka i stranački birači“ i „mi Hrvati“, ne u smislu državljanstva, nego u smislu nacionalne pripadnosti. Takvim obraćanjem govornik, osim što polarizira biračko tijelo na „naše“ i „njihove“, može antagonizirati i različite nacionalne skupine i u tome vidimo bitnu razliku i u pristupu biračima i u ideološkim stavovima. S druge strane, govori se konceptijski

bitno razlikuju, što je ostvareno upotrebom različitih govornih činova i leksika, jezičnih sredstava i strategija. U oba govora sa zamjenicom „mi“ i ostalim oblicima prevladavaju asertivi, no govornik G2 koristi i komisive, za razliku od govornika G1 koji radije konstatira nego što obećava, zbog čega kod njega ne nailazimo na buduće vrijeme kojim bi izrazio što će stranka napraviti ako pobijedi na izborima. U G2 nalazimo podjednak broj glagola u tri glagolska vremena, dakle postoji ravnoteža između onoga što su „mi“ učinili, zatim sadašnjeg djelovanja i konačno onoga što će „mi“ učiniti kad osvoje vlast. Broj glagola koji uz „mi“ izražavaju procese također se bitno razlikuje u ova dva govora, jer G2 sadrži najveći broj glagola radnje, što doprinosi dinamičnosti i persuazivnosti govora, a koje nedostaje u G1. Ono što moramo naglasiti jest da su prijelazi između individualnog, bilo privatnog ili stranačkog „ja“ identiteta i „mi“ jasno ocrtani, no prijelazi između raznih referenata „mi“ su već manje istaknuti. U G1 ne nalazimo primjere koji bi upućivali na moguću manipulaciju, no u G2 nalazimo na implicitno izjednačavanje „mi, stranke“ i „mi, Vlade“, čime oduzima pripadnicima drugih stranaka koji sudjeluju u radu Vlade zasluge, a čitavu stranku predstavlja kao snagu koja radi i stvara, bez obzira na to što vlast ima tek uzak krug ljudi i što stranka nema izvršnu vlast. Što se posvojnih zamjenica tiče, u G1 one se pojavljuju rijetko uz nekoliko konkretnih imenica, dok u G2 nalazimo znatno veći broj primjera i uz apstraktne i konkretne imenice, u funkciji metaforičnog izražavanja, uz hipokoristike i umanjnice kojima nastoji djelovati na emocije slušatelja i postići *pathos*.

Političari upravo zamjenicom „mi“, koja upućuje za zajedništvo naroda i političara, nastoje stvoriti privid konsenzusa naročito u okviru svoje stranke ili politike koju provode ako su na vlasti. Prema ideologiji konsenzusa (Fowler 1991) smatra se i da određena grupacija ljudi kojoj se obraća

ima isto mišljenje i stavove o nekim pitanjima i da se svi slažu.

„Oni“, kao krovni izraz za sve pojave lične i posvojne zamjenice u personaliziranim glagolima i u eksplicitnom obliku u trećem licu javlja se s dva referenta, „protivnici“ i „neki drugi“. U G₁ protivnici su znatno češće nazivani njihovim stranačkim imenom, dok u G₂ češće su predstavljeni zamjenicama, ali je i broj spomenutih protivničkih stranaka znatno veći. „Oni“ se u oba govora najčešće pojavljuju u opoziciji s „mi, stranka“ ili „mi, stranka i stranački birači“ u ideološki polariziranim asertivima, gdje se govornici ponašaju prema „ideološkom četverokutu“ van Dijka (1998): svoje stranke predstavljaju u pozitivnome svjetlu, ne spominjući svoje pogreške ili propuste, dok protivnike predstavljaju u negativnome svjetlu, ne spominjući ili čak ne priznajući im bilo kakve zasluge.

Ova su dva govora različite duljine i sadržaja, no oni se, kad je o zamjenicama riječ, u prvome redu razlikuju u upotrebi krovne zamjenice „mi“ i ideološkoj manipulaciji referentima u G₂ te s jedne strane sjedinjujućim, a s druge strane polarizirajućim i antagonizirajućim ideološkim djelovanjem govornika, isticanjem autoriteta i stranačke pripadnosti, što se ostvaruje kroz različitu upotrebu ličnih i posvojnih zamjenica.

Literatura

1. Brown, Penelope, Steven C. Levinson (1987²) *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Chilton, Paul (2004) *Analysing political discourse: theory and practice*. Abingdon, New York: Routledge.
3. Chilton, Paul, Christina Schäffner (1997) Discourse and Politics. In: Teun van Dijk (ed.). *Discourse as Social Interaction, volume 2*. London: Sage Publications Ltd., str. 206-230.
4. Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
5. Fairclough, Norman (1995a) *Critical discourse analysis*. Harlow: Pearson Education Limited.
6. Fairclough, Norman (1995b) *Media Discourse*. London: Hodder Arnold.
7. Fairclough, Norman (2001a²) *Language and Power*. Harlow: Pearson Education Limited.
8. Fairclough, Norman (2001b) Critical discourse analysis as a method in social scientific research. In: Ruth Wodak i Michael Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str.121-138.
9. Fairclough, Norman (2003) *Analysing discourse*. Abingdon-New York: Routledge.
10. Fairclough, Norman, Ruth Wodak (1997) Critical Discourse Analysis. In: Teun van Dijk (ed.). *Discourse as Social Interaction, volume 2*. London: Sage Publications Ltd., str. 258-284.
11. Fowler, Roger (1991) *Language in the news: discourse and ideology in the Press*. Abingdon, New York: Routledge.
12. Ivas, Ivan (1988) *Ideologija u govoru*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
13. Searle, John R. (1969) *Speech Acts*. Cambridge: CUP.
14. Searle, John R. (1979) *Expression and meaning*. Cambridge: CUP.
15. Šiber, Ivan (2003) *Politički marketing*. Zagreb: Politička kultura.
16. Šiber, Ivan (2007) *Političko ponašanje*. Zagreb: Politička kultura.
17. Van Dijk, Teun A. (1997) Discourse as Interaction in Society. In: Teun van Dijk (ed.). *Discourse as Social Interaction, volume 2*. London: Sage Publications Ltd., str. 1-37.
18. Van Dijk, Teun A. (1998) *Ideology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications Ltd.

Daniela Matic

19. Van Dijk, Teun A. (2008) *Discourse and Power*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

PRONOUNS IN CROATIAN POLITICAL SPEECHES

Summary

This paper analyzes the use of Croatian personal pronouns and possessive adjectives in two political speeches delivered by two politicians from ideologically different parties. This includes the distribution of linguistic units and the strategies by which the speakers change pronouns and their corresponding referents and polarize their speech. We also study whether the change of referents results in the manipulation of listeners, or in the emphasis of political authority, party adherence and patriotism and whether the pronominal use also reflects certain political ideology. The methodology used in this paper relies on the analytical critical discourse analysis framework, which offers tools for a critical approach to discourse. The speech act theory and the politeness principle are also drawn upon.

daniela.matic@fesb.hr